

N. Ziya Bakırcıoğlu

ŞÂH BEYİTLER

ÖTÜKEN

N. ZİYA BAKIRCIOĞLU; Erzurumlu bir ailenin çocuğu olarak 1941 yılında doğdu. İlk, orta, lise tahsilini Erzurum'da tamamladıktan sonra İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nden ve Çapa Yüksek Öğretmen Okulu'ndan mezun oldu. Çeşitli şehirlerde edebiyat öğretmenliği yaptı. Yedek-subay olarak askerliğini yaptıktan sonra 1976 yılında İstanbul'a döndü. Eyüp Lisesi'nde ve Erenköy Kız Lisesi'ne öğretmenlik yaptı. 1994'te emekliye ayrıldı. Yazı hayatına çok küçük yaşlarda şiirle başladı. Lise yıllarında deneme ve tenkit türlerine yöneldi. Bu çalışmalarını mahalli gazete ve dergilerde yayınladı. Daha sonraki yıllarda yazdığı yazılar *Millî Gençlik*, *Hareket*, *Hisar*, *Yönelişler* gibi dergilerde yayımlandı. *Dergâh Yayınları* tarafından neşredilen *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*'nin yayın kurulunda ve yazarları arasında bulundu. Emeklilik dönemini güzel verimlerle süslemiştir. *Remzi Oğuz Arık'ın Fikir Dünyası* adlı eseriyle 2001 yılında Türkiye Yazarlar Birliği, Biyografi Yazarlığı Ödülü'ne layık görüldü. Yayınevimizden çıkan eserleri de büyük alaka görmüş ve kısa zamanda tekrar tekrar basılmıştır. 2009 yılında İstanbul'da vefat etti. Genç yaşlı bütün edebiyat okurlarının öğretmenidir. Derlediği ve telif ettiği eserleriyle edebiyatımız ve edebî türlerimiz üzerindeki alakayı canlı tutup şekillendirmiş, okuyucuya dil zevki kazandırmıştır.

Eserleri:

- *Şâh Beyitler*, Ötüken Neşriyat, 2. Baskı, 2008.
- *Halk Şürimiz*, Ötüken Neşriyat, 2007.
- *Yunus Emre Divânı*, Ötüken Neşriyat, 5. Baskı, Ocak 2015.
- *Başlangıcından Günümüze Türk Romanı –Yıllara ve Yazarlara Göre Romanımızın Tarihi-*, Ötüken Neşriyat, 11. Basım, Eylül 2013.
- *Remzi Oğuz Arık'ın Fikir Dünyası*, Dergâh Yayınları, 2001.

İÇİNDEKİLER

Önsöz / 11

•

Sultan Veled/ 15

•

Dehhanî/ 17

•

Kadı Burhaneddin/ 19

•

Nesimî/ 25

•

Ahmedî/ 31

•

Şeyhî/ 34

•

Ahmed-i Dâî/ 42

•

Hümâmî/ 43

•

Ahmet Paşa/ 44

•

Mihrî Hâtun/ 48

•

Avnî (Fatih Sultan Mehmed)/ 50

•

Cem Sultan/ 53

•

Necatî/ 57

•

Cemalî/ 70

•

Nevâî/ 72

•

Gedâî/ 75

•

Nevî/ 77

•

Hayâlî/ 81

•

Zâtî/ 97

•

Usulî/ 100

•

Yavuz Sultan Selim/ 102

•

Muhibbî (Kanunî Sultan Süleyman)/ 103

•

Yahya Bey/ 106

•

Fazlî/ 112

•

Ulvî/ 113

•

Zâifî/ 114

•

Bağdatlı Rûhî/ 115

•

Bâkî/ 116

•

Fuzûlî/ 137

•

Nefî/ 195

•

Şeyhülislam Yahya/ 201

•

Şeyhülislam Bahayî/ 207

•

Riyâzî/ 210

•

Nâilî/ 211

•

Neşâtî/ 218

•

Nâbî/ 222

•

Amîkî/ 229

•

Mezâkî/ 231

•

Beylikçi İzzet/ 233

•

Râsîh/ 235

•

Neylî/ 237

•

Nâzîm/ 238

•

Nedim/ 241

•

Esrar Dede/ 246

•

Mâhir/ 247

•

Şeyh Galip/ 248

•

Vâsıf/ 259

•

İzzet Molla/ 261

•

Ziya Paşa/ 262

•

Namık Kemal/ 264

•

Abdülhak Hâmid Tarhan/ 266

•

Yahya Kemal Beyatlı/ 271

ÖNSÖZ

ELİNİZDEKİ bu çalışma, ne bir edebiyat tarihi ne de bir mazmunlar sözlüğüdür. İlmî kıymetten yoksun olmamakla beraber, tamamen ilmî bir çalışma da değildir. Bu eser, altıyüz yıldan fazla devam etmiş muazzam bir kültür ve edebiyat birikiminin ardından duyulan bir hasretin ifadesi sayılabilir.

Daha önce bir başka vesileyle söylediğimiz gibi Divan şiiri bizim klâsik şiirimizdir. Ve bütün klâsik sanat geleneklerinde olduğu gibi ruhu, zevki, idraki besleyen bir hazinedir. Ama biz bu muazzam ve aziz mirası kendi istediğimizle ve irademizle reddettik.

Bu satırların yazarı otuz yılı aşkın hocalığı esnasında, iyi anlatılırsa, öğrencilerin divan şiirinden büyük bir zevk aldıklarını ve daima daha fazlasını istediklerini görmüştür. Ama şunu da görmüştür ki bütün incelikleriyle, hayâl dünyasının zenginliği ile bu şiiri açıklamak ve genç nesillere aktarmak gün geçtikçe daha zor, daha müşkül hale geliyor.

Bu şiire bigâne kalanlar genellikle şu tezi ileri sürerler: “Divan şiirinin dili eskimiştir...”

İlk bakışta doğru görünen bu tezin arkasında Cumhuriyet öncesi tarihimize, edebiyatımıza ve topyekûn ha-

yatımıza karşı duyulan ilgisizlik hatta -söylemeye insanın dili varmıyor- düşmanlık yatar.

Onlara söylenecek şey şudur:

Divan şiirinin zorluğu, aslında şiirin zorluğudur. Şiir, bütün soylu sanat gelenekleri gibi hazırlık ister. İncelmiş bir zevk, sanattan zevk alabilecek bir kültür birikimi ve geniş ufuklar ister. Bunlara sahip olmayanlar bırakınız divan şiirini, Orhan Veli'yi bile anlamakta zorluk çekerler. Onlar, Cumhuriyet döneminde en sade -veya en arı- Türkçe ile yazılmış şiirleri bile anlamaktan âcizdirler. Okur ve geçerler. Halbuki şiiri okumak başka, anlamak başka bir şeydir.

Bugün alelâde bir insan bile günlük hayatında 150-200 İngilizce kelime kullanıyor. Anlamını ve ne olduğunu bilerek... Kaldı ki İngilizce dilimize, kültürümüze ve hayatımıza ne kadar yabancıdır. Halbuki divan şiirinin dilini anlamak için çok değil 300-400 kelime öğrenmiş olmak yeter de artar bile. Hele bunların çok önemli bir kısmı dilimizde yaşanan kelimeler olduktan sonra...

Demek ki “divan şiirinin dili eskimiştir” tezi boş ve mesnetsiz bir düşünceden ibarettir. Divan şiirinden zevk almak isteyen insan çok ufak bir gayretle bu şiirin diline vâkıf olabilir. Ama şiire vâkıf olabilir mi? Bu, o kadar basit değil. Yukarıda da söylediğimiz gibi şiire vâkıf olmak için şiire hazır olmak gerekir. Bir büyük tablodan, bir besteden, bir heykelden, Selimiye Camii'nden, Ferahfezâ âyiniinden anlamak ile divan şiirini anlamak netice itibariyle aynı şeydir. Aynı hazır olmayı gerektirir. Ama bu gayretin sonunda ulaşılabilecek estetik zevk her türlü ölçünün üstündedir.

İşte elinizdeki bu eser, bu hazırlık safhasına ait küçük bir çalışmadır.

Divan şiirinin en güzel saydığımız beyitleri seçilmiş, bugünkü dille nasıl söylenebileceği gösterilmiş ve müm-

kün olduğu kadar kolay anlaşılır bir şekilde açıklanmıştır.

Beyitlerin seçimleri tamamen şahsîdir. Ama açıklamalarda, şimdi hepsi de Rahmet-i Rahman'a kavuşmuş Ferit Kam, Ali Nihat Tarlan ve Mehmet Çavuşoğlu gibi bu sahanın büyük otoriteleri olan ilim adamlarının yolundan gidilmiştir. Eserimizin ilmî bir kıymeti varsa buradan gelir.

Her eser, elbette ve öncelikle meraklısına hitabeder. Biz de öyle yapıyor ve bu çalışmayı onların dikkat ve beğenisine sunuyoruz. Ama bu eserin -özellikle seçilmiş metinlerin- genç nesiller ve şiir sevdalısı olan genç insanlar tarafından okunması da en büyük dileğimizdir.

N. Ziya Bakırciođlu

17 Nisan 2004, Altıntepe

SULTAN VELED

**Senin yüzün güneşdür yoksa aydur
Cânım aldı gözün dakı ne aydur**

Senin yüzün güneş mi yoksa ay mıdır? Gözün -bakışların- canımı aldı, daha ne söyler, ne ister ?

Bu beyit, divan şiirimizin ilk örneklerinden birisidir. Böyle olmakla, bütün divan şiirinde kullanılacak bazı mazmunların; benzetme ve istiare unsurlarının daha o dönemden itibaren teşekkül etmeğe başladığını gösterir.

Birinci mısradaki “aydur” soru şeklindedir; “ay mıdır” diye soruyor. İkinci mısradaki “aydur”, Ortaasya, Azeri ve Eski Anadolu Türkçesinde kullanılan bir kelimedir ki “ne söyler ne ister” anlamlarına gelir.

Klâsik edebiyatta sevgilinin yüzü; güzelliği, biçimi ve göz alıcılığı bakımından güneşe ve aya benzetilir. Bu, temel mazmunlardan birisidir.

Âşıkın bu güzellik karşısında yapabileceği tek şey canını vermesidir.

**Temâşâ-çün beri gel kim göresin
Nite gözüm yaşı ırmak u çaydır**

Seyretmek için yakına gel; gel ki -senin yüzünden- gözümden akan yaşların ırmak ve çay gibi akıp gittiğini göresin.

Klâsik edebiyatta âşıkın bir başka davranışı da gözyaşı dökmektir. Bu gözyaşı ırmağa, çaya ve deryaya benzetilir.

DEHHANÎ

Sabreyle gönül derdine dermân ere umma Can atma oda bihûde cânân ere umma

Ey gönül sabret; derdine derman bulacağını sanma -sabretmekten başka çaren yoktur-. Boş yere canını ateşe atma; sevgilinin geleceğini sanma. Sevgili gelmeyecek.

Gözün sadefinden nice dürdâne dökersin Şol dişi güher dudağı mercân ere umma

Gözünün sadefinden ne zamana kadar gözyaşı dökereceksin? Şu dişleri inciye, dudağı mercana benzeyen sevgilinin geleceğini hiç ümit etme.

Sadef -sedef-, istiridye de denilen bir deniz mahsulüdür. Sadef, nisan ayında deniz yüzeyine çıkarmış. Nisan yağmuru sadefin içine düşer, bu, daha sonra inci olurmuş.

Sadef ile insan gözü birkaç bakımdan birbirine benzetilir:

İkisinin de şekli aynıdır
İkisinin de kapağı vardır.

Sadefin içinde inci, gözün içinde inciye benzeyen göz-

yaşı vardır.

İkisi de su ile ilgilidir.

Sevgili hem inci, hem de âşığından gözyaşı bekler. İnci, aynı zamanda sevgilinin dişleri ve sözleridir.

Mercan ise kıymetli bir taştır. Rengi ve kıymeti bakımından sevgilinin dudağı ile mercan birbirine benzetilir.

Beyitte hasret ile ağlayan âşığın gözyaşları inciye, ağlamaktan kızarmış gözleri de mercana benzetilmiş.

İnsanlar kendilerinde olmayan şeylere meylederler. Şair, ağlayarak sevgilinin vuslatını talep ediyor. Bu vuslat karşılığında da ona inci ve mercan sunuyor. Sevgili ise bu talebi reddediyor, onun inci ve mercanına itibar etmiyor. Çünkü onun yeteri kadar ve daha kıymetli incisi de var, mercanı da... Âşığın verdiklerini ne yapsın?

Ay yüzünde hat belirse gözlerim giryân olur Hâle görünce kenâr-ı mâhda bârân olur

Ay yüzünde çizgiler belirse gözlerim ağlamaya başlar. Nitekim ayın kenarında hâle görününce yağmur yağar.

Sevgilinin yüzü aydır. Yüzde hat belirmesi sevgilinin öfkesine delâlet eder. Şair bundan ağlıyor. Ayın kenarında hâle görünmesi de sevgilinin bu öfkeli hâlidir.

Öteden beri devam eden bir halk inanışına göre ayın etrafında hâle -ayla, ağıl- olunca ertesi gün yağmur yağarmış.

KADI BURHANEDDİN

**Hevâ ki şol sanemin zülfünü müşevveş eder
Kokusunu erürür bu dimağıma hoş eder**

Hava, o put gibi güzelin saçlarını dağıtır. Dimağıma onun kokusunu getirerek, onu hoş eder.

Tasavvufî bir gazeldir. Dolayısıyla kelimelerin anlamını tasavvuf inanışına göre düşünmek icab eder.

Hava, hem rüzgâr, hem aşk; zülf ise kesrettir. Aşk gelince kesret -yani maddî âlem- dağılır, yok olur. Kâinat aşk ile yaratılmıştır.

Klâsik edebiyatta zülfün en önemli vasfı dağınık halde olmasıdır. Rüzgâr onu böyle dağıtır. Bu dağınıklık Allah'ın kâinata binlerce tecellisi anlamına gelir.

Rüzgâr, sevgilinin zülfünü değil, onun kokusunu yani mücerret güzelliğini getiriyor.

**Hevâsı varlığımın toprağın göğşe savurur
Ağzının suyu yürekde yüzbin âteş eder**

Onun aşkı -rüzgârı- varlığımın toprağını göğşe savurur. Ağzının suyu ise yürekde yüzbin ateş eder.

Toprağın göğe savrulması maddî varlığından kurtulmak demektir. “Yel üfürdü sel götürdü” derler. Bu ifade ile Hz. İsa’ya telmih vardır. O, vücudunu bırakarak göğe ağmıştır. Bu, ancak ilahî aşk ile olur. İnanışa göre Hz. İsa, çarmıha gerilince, Cenab-ı Hak onu göğe almış; fakat üzerinde bir iğne bulunduğu için ancak feleğin dördüncü katına kadar yükselebilmiştir. Kıyamet zamanı Hz. İsa tekrar dünyaya dönecektir.

Ağzının suyu ifadesi ile âb-ı hayat kastedilmiştir. Âb-ı hayat, içeni, ölümsüzlüğe kavuşturan bir sudur ki Hızır ile İlyas peygamberler bu suyu bulup içmişlerdir. Onlar kıyamete kadar yaşamaya devam edeceklerdir. Âb-ı hayat, tasavvufda **fenafillah** makamına tekabül eder. Yani maddî varlığından kurtulup “Mutlak Varlık”ta ebedî hayata devam etmek demektir.

Anı ki zülf-i keşişleri eyledi gönüle Cihanda ancılayın işi hangi serkeş eder

Onun zülfünün keşişlerinin bu gönüle yaptığını, dünyada hangi âsi ve imansız kimse yapar?

Zülf ile keşiş arasındaki ilişki şudur: Zülf, siyahtır, dağınıktır ve kesrete tekabül eder. Yüz ise vahdettir. Zülf, yüzü; kesret âlemi de vahdeti örter. Vahdete ulaşmak için kesretten; yüzü görmek için de zülfün dağınıklığından kurtulmak gerekir.

Keşiş, hristiyan rahibidir. Siyah elbise giyerler. Zülf ile keşiş arasındaki birinci ilişki bu renk benzerliğidir. Keşiş, gerçeği -İslamın gerçeğini- örter. Kâfir; örten, saklayan, inkâr eden anlamına gelir. Zülf ile keşiş arasındaki ikinci ilişki de budur.

Zülf -yani kesret âlemi- şairin mutlak varlığa ulaşmasını güçleştirdiği için şair, ondan şikâyetçidir.

**Ne ki ederse gözün dil-firîb eder sanemâ
Ne kılar ise saçın cümlesin dil-keş eder**

Ey put gibi güzel olan; gözlerin ne yaparsa güzeldir. Saçın ne ederse o da gönül çekicidir.

Gözlerin ettiği her şey gönlü aldatır. Bu, kaş ile gözün müşterek hareketidir ki gamze derler.

Maddî âlemin inkâr edilemez bir güzelliği vardır. Fakat bu güzellik aldatıcıdır. Saç da öyle... Güzelliği ile insanı kendisine bağlar. -Saç kemende ve zincire benzetilir ki ikisi de bağlayıcıdır- Fakat saç da aldatıcı ve gerçeği örtücüdür. İnsan zülfün altındaki yüzü -vahdeti- görünce hakikate ulaşır.

**Hiç özin deremedi zülfün ile deli gönül
Kıla benzetti özin yüzün ile deli gönül**

Deli gönlüm senin zülfünün güzelliği ile öyle kendinden geçti ki bir daha kendine gelemedi. Yüzünün güzelliğinden de kendini kıl haline getirdi, o derece zayıfladı.

Yine tasavvufî bir beyittir.

Zülf kesrettir -madde âlemi-. Bu âlemin inkâr edilemez bir güzelliği vardır ve bu güzellik insanı kendisine bağlar. Yüz ise vahdettir. Allah'a kavuşmak isteyen sûfî, bu dünyanın güzelliklerinden vazgeçip asıl güzelliğe -Cemalullaha- ulaşmak ister. Kendini kıla benzetti ifadeyle maddî varlığından kurtuldu demek istiyor. Kıl değerlilik ifadesidir. "Kıl kadar kıymeti yok" derler.

**Özini sende yitirdi bulamadı dahı hiç
Özini bula meger özin ile deli gönül**

Deli gönlüm kendisini sende kaybetti; bir daha da bulamadı. O, ancak kendini seninle olmakla bulabilir.

Yukardaki beyitle aynı mealdedir. Şair, maddî varlığından geçip Allah varlığında yok olmak istiyor. “Kendini bulmak” ifadesi gönlündeki Cemalullahla bir olmak anlamına gelir.

**Kadem basalı yoluna kadem kadem yanaram
Tapunda şem gibi uşda dem-be-dem yanaram**

Ey sevgili senin yoluna ayak basalı, adım adım yanarım. Mum nasıl durmadan yanıp tükenirse, ben de senin yolunda öyle durmadan yanıp tükeniyorum.

Kadem -ayak- basmak; bir yola girmek, bir yol tutmak, bir yaşayış tarzını benimsemek demektir. Mum ile insan birbirine benzetilir. Mumun fitili yanar. Buna rişte-i cân “can ipliği” derler. Mumun yanması ile şairin aşk ateşiyle yanması arasında benzerlik vardır.

**Cihânı ten dilerem ben ki oduna yanam
Bu varlıkla yanarsam oduna kem yanaram**

Bütün dünyanın bedenim olmasını, o bedenle senin aşkına yanmayı dilerim. Çünkü bu bedenimle -kendi bedenimle- yanarsam senin ateşine gerektiği gibi yanmamış olurum.

Yine tassavuftaki “fenafillah” düşüncesiyle ilgilidir. Ten -beden- maddî varlıktır. Cemalullah’a vasil olmak

için maddî varlığından -bedeninden- kurtulmak gerekir.

**Şâhâ senin cemâlini göreyim andan öleyim
Susamışam visâline ereyim andan öleyim**

Ey padişahım senin yüzünün güzelliğini göreyim, ondan sonra öleyim. Sana kavuşmaya susamışım, sana kavuşayım, sonra öleyim.

Yine tasavvufî bir beyit!

Şair, Cenab-ı Hakk’a hitab ediyor. O’na kavuştuktan sonra ölmek “fenafillah” olmak demektir. Tasavvufdaki “ölmeden evvel ölünüz” düşüncesiyle ilgilidir.

**Bunca zaman lebin için saçın karangusundayam
Âb-ı hayat kandadır sorayım andan öleyim**

Bunca zamandır dudağına ulaşayım diye saçının karanlıkları içinde dolanıp duruyorum. Âb-ı hayat nerededir diye sorayım, ondan sonra öleyim.

Leb -dudak- tasavvufta “fenafillah”tır. Fenafillah, Allah yolunda varlığını yok etmek, o varlık içinde fâni olmak demektir. Saç ise -renge ve çokluğu itibariyle- kesreti -madde âlemini- temsil eder. Ölümsüzlüğe kavuşmak bu kesret âleminden kurtularak, maddî varlığını yok etmekle mümkün olur. Leb -dudak- vuslatı temsil ettiği için aynı zamanda âb-ı hayattır.

Âb-ı hayat, zulumat -karanlıklar- ülkesinde bir su imiş. İlyas ve Hızır peygamberler bu suyu bulup içmiş ve böylece ölümsüzlüğe kavuşmuşlardır. Leb, aynı zamanda -nokta kadar olduğu için- “yok, yokluk” anlamına da gelir. Maddesinden kurtulup yok olan insan için ebedî hayat başlar.

Sorayım kelimesi hem soru sormak, hem de içmek, emmek mânâlarına gelir.

Şair, kısaca, Cenab-ı Hakk'a "ben bu maddî âlemin karanlığından kurtulup senin cemaline ulaşmak istiyorum" demek istiyor.

**Ol göz ki yüzün görmeye göz deme ana
Şol yüz ki tozun silmeye yüz deme ana
Şol söz ki içinde sanemâ vasfın yok
Sen bâd-ı hevâ tut ânı söz deme ana**

Senin yüzünü görmeyen göze, göz deme; ayağının tozuna yüz sürmeyen yüze yüz deme. Ey put gibi güzel sevgili, içinde senden bahsetmeyen söze söz deme; onu havada gelip geçen bir yel say.

Ayağının tozuna yüz sürmek hürmet ifadesidir. Sevgili sultan kabul ediliyor. Bâd-ı hava hem rüzgâr, hem de gelip geçicilik, fânilik, boşluk mânâlarına gelir.

**Yoluna can vermeyen taksîr eder
Gördüğü düşünüyü keş tâbir eder
Her kişiye ne yazılmanın görür
Anı bilmeyen dahi tedbir eder**

Senin yoluna can vermeyen kusur işlemiştir. Gördüğü rüyayı da yanlış yorumlamıştır..Herkes alnına ne yazıldıysa onu görür; ama bunu bilmeyen tedbir almaya kalkışır.

İslâm inanışında önce tedbir alınır, sonra tevekkül edilir -yani takdire rıza gösterilir-. Fakat tedbir takdiri -kaderin hükmümü- değiştiremez.